

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

экономики, особенности и пути развития // ЭКСПЕРТ ГОДА 2019: сб. статей Международного научно-исследовательского конкурса, 9 сентября 2019 г. - Петрозаводск: МЦНП «Новая наука», 2019. - С. 4-9.

2. Годжаев З.А., Измайлов А.Ю., Лачуга Ю.Ф., Шогенов Ю.Х. Перспективы применения автоматизированных и роботизированных электроприводов на мобильных энергосредствах и рабочих органах сельхозмашин

// Известия Московского государственного технического университета МАМИ. 2018. № 2 (36). С. 41-47.

3. International Monetary Fund. Latest World Economic Outlook Growth Projections. Oktober, 2020. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

ӘОК 338.2:004

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ

Қайрат Бүрлен

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана қаласы, Қазақстан

kaitatkyzyburlen@gmail.com

Ғылыми жетекшісі – Азатбек Т. А.

Мақала өзекті мәселеге - Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың экономикаға әсерін зерделеуге негізделген. Соңғы онжылдықта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қоғамның дамуына әсер ететін маңызды факторлардың біріне айналды. Олардың революциялық әсері мемлекеттік құрылымдар мен азаматтық қоғам институттарына, экономикалық және әлеуметтік салаларға, ғылым мен білімге, мәдениет пен адамдардың өмір салтына қатысты. Көптеген дамыған және дамушы елдер ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту мен таратудың орасан зор пайдасын толық түсінді. Қазіргі жағдайда жаңа ғылыми жаңалықтар, технологиялық инновациялар, интеллектуалдық капитал сапасының өсуі, ақпараттық және компьютерлік технологиялардың қарқынды дамуы экономикалық өсудің маңызды факторларына айналууда. Озық ақпараттық технологияларға, жаңа ғылыми білімге негізделген қазіргі экономика «жаңа», «ақпараттық-желілік» экономика деп аталады. Қазіргі уақытта біз адам қызметінің әртүрлі салаларындағы ақпараттық жүйелердің қарқынды өсуіне куә болып отырмыз. Бұл бір жағынан экономикадағы өзгерістерге, екінші жағынан ақпараттық технологияның жаңа мүмкіндіктеріне байланысты.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саланың өнімдері мен қызметтерінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтайтын жағдайға айналууда. АКТ секторы әлемдегі мұнай және болат өнеркәсібінің жиынтық көлемінен асып түсті. Мұны өсу статистикасы растайды: егер «ескі» экономика жылына 1-3%-ға өсетін болса, онда әлемдік ІТ-саласында соңғы жылдардағы үрдіс 8-10%-ды құрайды. Дамыған елдерде жұмысшылардың көпшілігі ақпарат өндірумен, ақпараттық қызмет көрсетумен және қызмет көрсетумен айналысады, ал өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы белсенді халықтың 30%-дан азын құрайды. Ақпараттандырудың әсерінен еңбек өнімділігі артып, бәсекелестіктің жаңа әдістері пайда болып, экономиканың құрылымы өзгеруде. Әдетте, жаңа салалардың өсу қарқыны дәстүрлі салаларға қарағанда жоғары болады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар нарығы (АКТ) байланыс және

ақпараттық технологиялар қызметтерінің сегменттерін (компьютерлер, желілік жабдықтар, бағдарламалық қамтамасыз ету, АТ қызметтері) қамтиды. Соның ішіндегі АТ қызметтерін қарастырсақ.

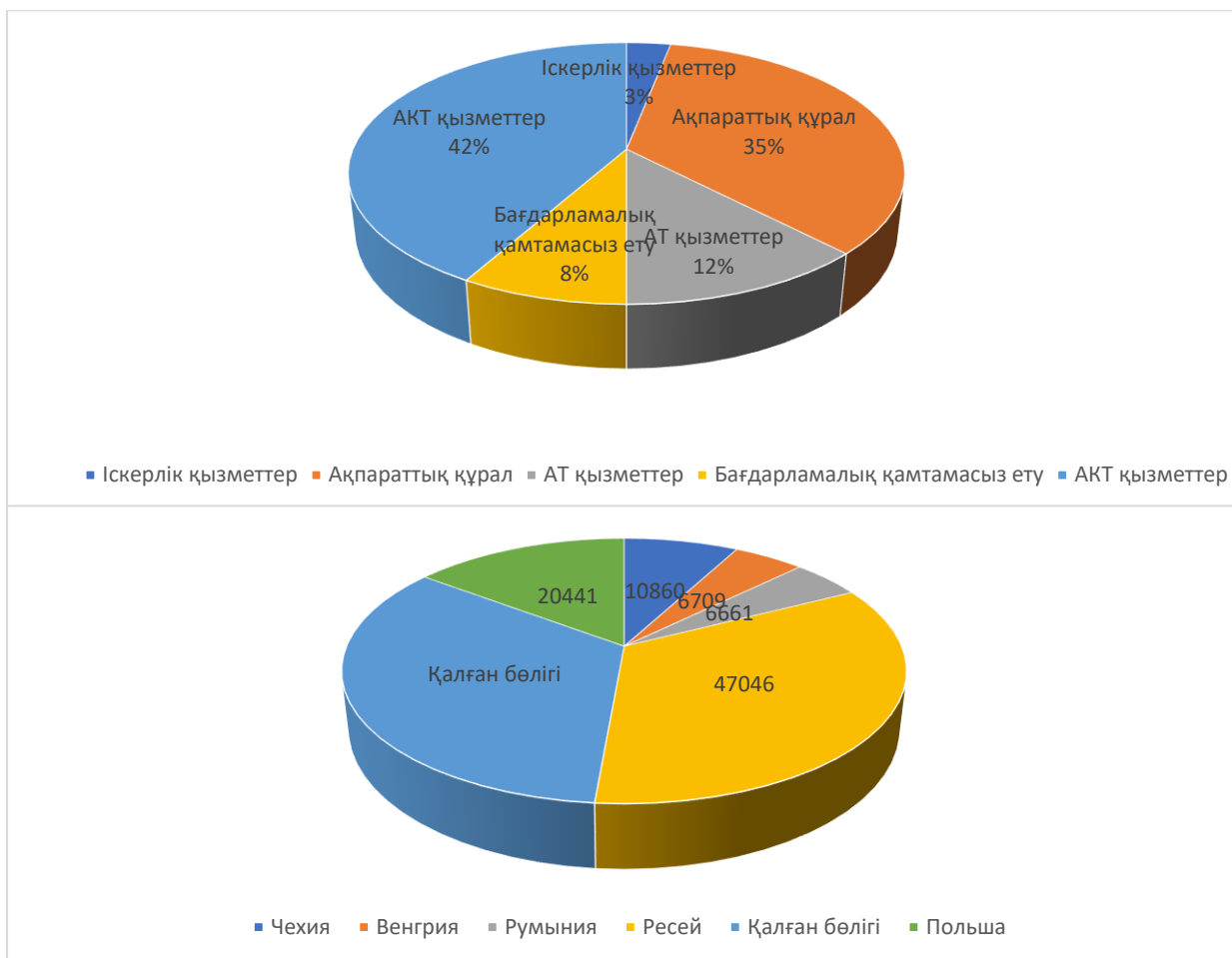
1 – кесте. «Дүниежүзілік ІТ нарығындағы тенденциялар»

1	2022ж	АКТ инфрақұрылымына әлемдік капиталдық шығындар 9%-ға өсті	Әлемдік АКТ нарығы 0,2%-ға төмендеп, 4,39 трлн долларды құрады	Украинадағы қақтығыс жаһандық АКТ саласына 5,5 миллиард доллар шығын әкеледі, саланың өсуі 2%-ға дейін төмендеді
2	2021ж	Бір жыл ішінде АКТ секторындағы қосылулар мен қосылулар көлемі 1 триллион долларға жетті	Әлемдік АКТ нарығы 9%-ға өсіп, 4,24 трлн долларды құрады	Тұтынушылардың бір жылдағы АКТ шығындары 1,61 трлн долларға бағаланды
3	2020ж	Нарық 3,2%-ға төмендеп, 3,69 триллион долларды құрады	Әлемдік АКТ қызметтер нарығы 1,7%-ға өсті	Коронавирус экономиканы цифрландыруды 10есе жылдамдатты
4	2019ж	Ресей мен Шығыс және Орталық Еуропа елдерінде АКТ нарығының көлемі 4%-ға өсті.	ІТ қызметтері алғаш рет 1 триллион доллардан асты	АКТ нарығы ЖІӨ-ден екі есе жылдам өсті

Ресей мен Шығыс және Орталық Еуропа елдерінде АКТ нарығының көлемі 4%-ға өсті. 2019 жылы ресейлік ақпараттық-коммуникациялық технологиялар нарығының көлемі 47,05 миллиард долларға жетті, бұл Орталық және Шығыс Еуропаның (ОШЕ) барлық елдері арасындағы ең үлкен нәтиже болды, деп есептейді IDC сарапшылары. Олардың бағалауы бойынша, 2019 жылдың соңында Орталық Азиядағы АКТ-ға жұмсалған жалпы шығындар 136,66 миллиард долларды құрады, бұл бір жыл бұрынғыдан 4%-ға көп. Осылайша, инвестицияның үштен бірінен сәл астамы Ресейдің үлесіне тиді.

Салалар бойынша АКТ-ға ең көп инвестицияны өңдеу өнеркәсібі, қаржы және телекоммуникация секторларының өкілдері жасайды – олардың Орталық және Шығыс Еуропадағы жиынтық үлесі 48% құрады. Өсу қарқыны бойынша АКТ қызметі көш бастап тұр, олар 2020 жылы АКТ-ға шығындарды 6,3%-ға арттырады деп күтілуде. Бұл ретте бүкіл өңірлік нарықтың көлемі 3,1%-ға артады. Ұйымдастыру көлемі бойынша талдау көрсеткендей, 2019 жылы ірі кәсіпорындар (500-ден астам қызметкер) аймақтағы АКТ шығындарының 50%-ын құраған. Орта бизнестің үлесі шамамен 23% құрайды, ал шағын ұйымдар мен шағын/үй кеңселері тағы 17% және жалпы соманың шамамен 10% жұмсады.

1-Схема. «Ресейдегі және Шығыс және Орталық Еуропа елдеріндегі АКТ нарығының көлемі»

2-кесте. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың экономикаға (кәсіпорынға) пайдасы мен зияны

Пайдасы	Зияны
<p>1. Шешім қабылдау тиімділігі Ақпараттық технологиялар нақты уақыт режимінде ақпарат пен деректерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысал ретінде қызметкерлердің жалақысын басқаруға мүмкіндік беретін жүйелерді келтіруге болады. Төлем қатесі орын алса, оны бірнеше минут ішінде анықтауға және түзетуге болады.</p>	<p>1. Жұмыс орындарын қысқарту АКТ қолдану арқылы ынталандырылған процестерді автоматтандыру көптеген жұмыс профильдерінің жоғалуына әкеледі. Нәтижесінде көптеген адамдар жұмыссыз қалуы мүмкін. Мысалы компаниялар жасанды интеллект немесе чат-боттарды (чаттарға автоматты түрде жауап беретін роботтар) пайдалануда. Бұл компанияларға осы міндеттерді орындау үшін қызметкерлерді жалдау қажеттілігін азайтады.</p>
<p>2. Жаңа жұмыс режимдерін енгізу Ақпараттық технологиялардың арқасында қызметкерлердің қатысуын талап етпейтін жұмыстың басқа әдістерін зерттеу мүмкін болды. Мысалы бейне қоңыраулар, жобаларды басқару платформалары және</p>	<p>2. Кибершабуыл қаупі Компаниялардың автоматтандырылған процестері, сондай-ақ олардың онлайн ақпараты маңызды ақпаратты (формулар, жоспарлар, патенттер және т.б.) ұрланған немесе бұзылған. Мысалы бүгінгі күні</p>

<p>басқа құралдар уақытша немесе тұрақты қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл компанияның шығындарын азайтады (электр қуатын, суды, кеңсе тауарларын үнемдеу).</p>	<p>ұйымдарда қолданылатын АКТ-ның өте күрделі және жоғары қауіпсіз екендігі рас болса да, кибершабуылдар әрқашан жасырын қауіп төндіреді.</p>
<p>3. Өсудің жаңа мүмкіндіктері АКТ дәстүрлі компанияларға бизнестің, өнімдердің немесе қызметтердің жаңа бағыттарын дамытуға мүмкіндік берді. Мысалы, тоқыма компаниясы өз өнімдерін ұсыну үшін АКТ пайдалана алады. онлайн және жаңа ұлттық және халықаралық нарықтарға тезірек және оңай.</p>	<p>3. Ақпараттық теңсіздік АКТ жалған жаңалықтар деп те белгілі жалған жаңалықтарды жасау және таратумен айналысатындарға арналған құрал болып табылады. Мысалы фейк жаңалықтар көп мақсатта жасалады, оның бірі веб-сайттардың кірістілігін арттыру (себебі ақпаратқа көп адам басқан сайын, парақша соғұрлым көп ақша табады).</p>

Соңғы бірнеше жылда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың саласы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Кез келген саладағы сияқты, жаңа технологиялар қызметтерді көрсету тәсілін қайта ойлап тапты және тұтынушылық тенденциялардың өзгеруі саланы нашар жағдайда қалдырды. Саланың алдында тұрған кішігірім мәселелеріне тоқтала кетсек:

1. Жаңа нарықтардың өсуіне байланысты желілік қызметтерге бұрын-соңды болмаған сұраныс болды. Заманауи технологияға инвестиция салу кез келген бизнес стратегиясында маңызды. Кәсіпорындарға танымалдылықты елемеу қиын – әрбір компания қандай да бір жолмен цифрлық түрленеді. Клиенттердің адалдығы енді жоқ екенін анықтаған сатушылар бірдей аудитория мен жаңа бәсекелестік артықшылықтарды тарту үшін технологияны пайдалану жолдарын іздестіруде. Ультрасымсыз байланыс және талшықты-оптикаға үлкен инвестиция салу дәстүрлі провайдерлерді одан әрі қиындатты.
2. Дәстүрлі қызметтерге сұраныс азайып келеді. Барлық секторларда ұялы телефонға жылдам көшуіне қарамастан, телефонды пайдаланудың алғашқы жағдайы, яғни дауыстық қоңыраулар, неғұрлым жеңілдетілген қызметке ауыспайынша, өзектілігі азайып барады. EY Digital TMT экожүйелік құндылық болжамы дауыс пен SMS 2020 жылы экожүйенің 16%-ын ғана құрайды деп болжайды. Бұл 2018 жылмен салыстырғанда шамамен 50%-ға аз.
3. Саланың алдында тұрған үшінші үлкен мәселе - инвестицияның қайтарымсыздығы. Интернет-коммуникация құралдары дәстүрлі провайдерлердің пайдасы төмендегенін білдіреді. Бірақ пайда - көрші нарықты сегменттеу төменгі маржа ұсына отырып, аз нәтиже береді. Сатушылар жай деректер арнасына айналмай, табыс алудың жаңа жолдарын қарастыруы керек. Тұтынушы тәжірибесіне және реттелетін шешімдерге көбірек назар аудару, сонымен қатар тапсырыстарды орындау және есеп айырысу процестері күрделене түсуі азырақ ақшамен көп нәрсені жасауға болатынын білдіреді.

Шешу жолдары және ұсыныстар:

«Жаңа» және «ескі» экономикалардың жақындасуы байқалуда. Дәстүрлі компаниялар электронды байланыс және басқару жүйелерін көбірек пайдаланады, жаңа ақпараттық жүйелерді енгізеді. Ақпараттық қызметтердің барлық түрлерін кезең-кезеңімен біріктіру, өндірісті біртұтас ақпараттық-өндірістік кешен шеңберінде шоғырландыру бүгінгі таңда дамудың жетекші бағыттарының біріне айналууда. Бұл қызмет көрсету саласындағы өндірістік қызметтің сипатын өзгертеді, ақпараттық циклді және өнімдерді жаңарту мерзімдерін

қысқартады және оның әртүрлілігінің артуына әкеледі. Жабдық пен байланыс қызметтері нарықтарында мамандандырылған фирмалардың капиталы және онымен байланысты салалар (әсіресе электронды және электрлік өнеркәсіптер) біріктірілуде; бұл процеске әртүрлі профильдегі компаниялардың қатысуы артып келеді. Байланыс саласының кешенді қызметінің интернационалдануының өсуі жаһандық сипат алууда.

Осылайша, Экономикалық өсудің басталуы мен әлеуметтік нарықтық экономиканың дамуының бүгінгі жағдайында коммерциялық құрылымдарды, халықтың әртүрлі топтарын, өскелең ұрпақты ақпараттық қоғамға кеңінен тартуға бағытталған ақпараттандыру процестеріне мемлекеттің ықпалын күшейту қажет. Тек осы жағдайда ғана оның саяси-әлеуметтік маңызы айқын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гринберг А.С., Корол И.А. Ақпаратты басқару: оқулық – М.ЮНИТИ-ДАНА, 2013 ж.
2. Илларионов С.И. Ақпараттың күші. – М.: ПрофЭко, 2013 ж.
3. Ақпараттық технологиялар: Жаңа экономикаға бағдар/Ғылыми ред. И.Пичугин. – М.Альпина Баспа: Коммерсант, 2012.
4. Костров А.В. Ақпаратты басқару негіздері: оқу құралы. - 2011 ж.
5. Николаева Т.П. Ақпараттық экономика негіздері: оқу құралы.-Санкт-Петербург: LKS SAR LLC, 2011 ж.
6. Стрелец И.А. Жаңа экономика және ақпараттық технологиялар. –2013 ж
7. <https://virtual-sim.ru/novosti/3-problemy-telekommunikatsionnoj-otrasli-v-2019-godu>

УДК 33:339.1(574)

МОБИЛЬДІ КОММЕРЦИЯ ЖӘНЕ ТӨЛЕМ ЖАСАЙТЫН МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР

Кашкеев Талгат

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана қаласы, Қазақстан

talgatkashkeev@gmail.com

Ғылыми жетекшісі – Азатбек Т. А.

Қазіргі тұтынушылар интернет-дүкенде қол жетімді төлем әдістерінің үлкен таңдауына үйренеді. E-commerce бизнесінің иесі бәсекелестерден артықшылық алу және аудиторияға таңдау жасау үшін қолма-қол ақшаны, электрондық ақшаны және басқа төлемдерді қабылдауды қамтамасыз етуі керек. Бұл мәселені шешу үшін төлем агрегаторлары – клиенттерге интернет-дүкенге Тауарлар үшін төлемді аударуға мүмкіндік беретін арнайы қызметтер тартылады. Төлем агрегаторларын таңдау кезінде не нәрсеге назар аудару керектігін айтамыз және қазақстандық кәсіпкерлер үшін ең үздік сервистерді қарастырамыз.

Интернет-эквайринг-бұл негізінен банктік қызмет: қаржы ұйымымен келісімшарт жасасу және шот ашу, интеграция әдісін таңдау және басқа техникалық мәселелерді шешу жеткілікті. Мәре сызығында қызмет қосылады, ал клиенттер тапсырыстарды картамен тікелей интернет-дүкеннің сайтында төлеуге мүмкіндік алады. Бұл әдістің негізгі артықшылықтарын атап өткен жөн:

1)банктер қамтамасыз ететін сенімділіктің жоғары деңгейі;